

„Жути знак“

Дејан Мотл

УДК 341.485(=214.58)(497.13)1941/1945"

Виши кустос - историчар;
ЈУСП Доња Градина;
dejanmotl@jusp-donjagradina.org

Апстракт: У фондусу Јавне установе „Спомен-подручје Доња Градина“ налазе се двије округле плочице пронађене у обрадивим површинама села Доња Градина. Предмете су пронашли мјештани, који су их предали кустосима Спомен-подручја. Израђени су од алуминијума. Пречник предмета је 4,8 цм, а у средини је било одштампано црно латиничко слово Ж. У децембру 2016. године предмети су конзервисани у Етнографском музеју у Београду. Предмет су ознаке коју су морали носити Јевреји у Независној Држави Хрватској и они представљају свједочанство о систематском уништавању јеврејског становништва од стране државе.

Кључне ријечи: расни закони, ознаке, Јевреји, Независна Држава Хрватска

Један од темеља усташке политике било је стварање „чистог хрватског животног простора“. У пракси је то значило да са територије Независне Државе Хрватске треба уклонити српско, јеврејско и ромско становништво. Док се геноцид над Србима одвијао на кућним праговима без покушаја икаквог законског оправдања, у случају геноцида над јеврејским становништвом усташе су поступили потпуно другачије. У политици према Јеврејима власти Независне Државе Хрватске потпуно су слиједиле њемачку „расну политику“ и њемачку методу рјешавања „јеврејског питања“. Та метода одвијала се кроз три фазе. Прва фаза била је екскомуникација, друга концентрација, а трећа екстерминација.¹

Законским актима донесеним 30. априла 1941. опочела је прва фаза - искључивање јеврејског становништва из јавног живота и његово економско уништавање. Тада су, према узору из Трећег рајха, доне-

¹ R. Blažević, A. Alijagić, „Antižidovstvo i rasno zakonodavstvo u fašističkoj Italiji, nacističkoj Njemačkoj i ustaškoj NDH“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, vol. 31, br. 2, Rijeka, 2010, стр. 903.

сени расни закони чија је основа био „Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti“. Овај закон прописивао је које су особе „аријевског“, а које „неаријевског“ поријекла. Јасно је одређено које се особе сматрају Јеврејима, а основано је и Расно политичко повјеренство које је требало да утврђује расну припадност и одлучује о случајевима у којима је могло бити недоумица. Истог дана је донесена и „Zakonska odredba o o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda“, којом је забрањено склапање бракова Јевреја и других „неаријеваца“ са особама „аријског“ поријекла. „Zakonska odredba o državljanstvu“ прописала је да „неаријевци“ нису држављани Независне Државе Хрватске те самим тим немају заштиту државе.² Четвртог јуна донесена је и „Zakonska odredba o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskog naroda“, којом се Јеврејима забранило било какво учествовање у јавном, културном и спортском животу.³ Уз све наведене законске мјере Јеврејима је забрањено и посјећивање кафана, кина, паркова итд. Ограничено им је право на слободно кретање градом.

Мјера којом су се Јевреји хтјели колективно понизити и дехуманизовати било је увођење ознака које су морали носити при сваком изласку изван куће.⁴ Додјелјивање знакова пратило је и пописивање Јевреја, чиме се стварала основа за другу фазу њиховог уништења - концентрацију. У зависности од града, уведени су одмах или убрзо након доношења расних закона и нису били исти на цијелој територији Независне Државе Хрватске, јер су облик и остале карактеристике знака одређивали локални усташки органи.

Тако је у Славонском Броду већ од 1. маја сваки Јевреј, без обзира на пол и старост, морао носити жуту траку око руке. У Осијеку су се

² Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni i Zakonske odredbe, naredbe itd. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941, knjiga 1, svezak 1-10, Knjižare St. Kugli, Zagreb, s. a., стр. 107-115.

³ Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni i Zakonske odredbe, naredbe itd. proglašene od 27. svibnja do 30. lipnja 1941, knjiga 2, svezak 11-20, Knjižare St. Kugli, Zagreb, s. a., стр. 40.

⁴ Иако није била законом прописана, ова мјера је у појединим градовима уведена од стране локалних власти и за српско становништво. У случају Бјеловара види: Željko Karaula, „Slučaj Gudovac“, 28. travnja 1941, u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 39, no. 1, Zagreb, 2007, стр. 200.

око лијеве руке носиле жуте траке с Давидовом звијездом и бројем, у Травнику жуте траке с натписом Жидов.⁵

У Загребу су Јевреји у периоду од 23. до 28. маја морали према абecedном реду да преузму ознаке уз пријетње најстрожом казном ономе ко се не одазове позиву. Знак су морали плаћати 20 динара,⁶ а чиниле су га двије платнене жуте крпе величине 12 x 7,5 цм. У средини сваке крпе налазило се велико црно слово *Ž*. Једна крпа морала се носити на лијевој страни прсију, а друга на лијевој страни леђа.⁷

У Сарајеву је ова мјера против Јевреја уведена 1. маја. Њом су обухваћени сви старији од 15 и млађи од 60 година. Морали су око руке носити жуте траке, на којима је у средини плавом бојом осликана Давидова звијезда, с једне стране звијезде писало је *ŽIDOV*, а с друге *JUDE*.⁸

Уједначавање ознака на територији цијеле Независне Државе Хрватске којима су Јевреји стигматизовани извршено је 4. јула 1941, када је Министарство унутрашњих послова Независне Државе Хрватске издало „*Naredbu o promjeni židovskih prezimena i označivanju Židova i židovskih tvrtka*“.

У члану 8 стоји: „*Osobe, koje su Židovi po rasi, ne smiju na sebi nositi hrvatske narodne boje i arijske ambleme. Isto tako zabranjeno je takve boje i embleme, kao i hrvatske narodne i državne zastave, isticati na židovskim stanovima, ustanovama i poslovnicaма. Židovi po rasi stariji od 14 godina imadu nositi, kada su izvan vlastitog stana, židovsku oznaku u obliku okrugle limene pločice, promjera 5 cm. Ploča mora biti žuto obojena i na njoj u sredini crnom bojom označeno veliko slovo Ž dužine 3, a širine 2 cm. Ovaj se znak ima nositi vidljivo na lijevoj strani prsiju. Danom stupanja na*

⁵ Вошко Зукерман Итковић, „Функција протужидовске пропаганде загребачких новина у Независној Држави Хрватској од травња до српња 1941. године“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 38, no.1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006, стр. 84.

⁶ Законском одредбом о новцу Независне Државе Хрватске од 7. јула 1941. динар као новчана валута замијењен је куном у једнакој номиналној вриједности; види у: *Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni i zakonske odredbe, naredbe itd. proglašene od 1. do 31. srpnja 1941*, knjiga 3, svezak 21-30, Knjižare St. Kugli, Zagreb, s. a., стр. 86-87.

⁷ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2014, стр. 97-98.

⁸ Исто, стр. 99.

snagu ove naredbe prestaju vrijediti sve dosadašnje odredbe u pogledu vanjskog označivanja Židova“.⁹

Обиљежавање Јевреја у Независној Држави Хрватској једина је противјеврејска мјера која је претходила истој таквој на територији Трећег рајха. Иако су нацисти прве ознаке за Јевреје увели на окупираној територији Пољске у новембру 1939, на подручју Њемачке та мјера је уведена 1. септембра 1941.¹⁰ Мјесец дана касније започела је депортација њемачких Јевреја у логоре.

* * *

Музејске предмете чувамо управо ради тога што они свједоче о неком историјском догађају и времену. Предмети из текста свједоче о покушају понижавања и одузимања људског достојанства дијела становништва у Независној Држави Хрватској. Ако још томе додамо и јаку антијеврејску пропаганду која је пратила процесе дехуманизације Јевреја и њиховог економског уништавања, као коначан резултат добијемо њихово физичко уништење спроведено од стране Независне Државе Хрватске.

Извори и литература

ЈУСП Доња Градина:

— Збирка предмета

— Збирка фотографија

Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni i zakonske odredbe, naredbe itd., Knjižare St. Kugli, Zagreb, s. a.

Holocaust Center <<https://www.holocaustcenter.org/holocaust-badges>>

Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.

Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2014.

⁹ Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni i zakonske odredbe, naredbe itd. proglašene od 27. svibnja do 30. lipnja 1941, knjiga 2, svezak 11-20, Knjižare St. Kugli, Zagreb, s. a., стр. 57.

¹⁰ The Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, Yad Vashem, Jerusalem, 2005, стр. 84.

Radovi, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.

Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, Rijeka, 2010.

The Bear Witness, Holocaust Remembrance at Yad Vashem, Yad Vashem, Jerusalem, 2005,

Ознака из неког од градова Независне Државе Хрватске.
<<https://www.holocaustcenter.org/holocaust-badges>>

Ознака коју су до 4. јула носили
Јевреји у Загребу.
Извор: ЈУСП Доња Градина, збирка
фотографија, неинвентарисано

Ознака која је прописана 4. јула 1941.
на цијелој територији Независне
Државе Хрватске
Извор: ЈУСП Доња Градина,
збирка предмета

Dejan Motl

The “Yellow Sign”

In the collections of the Public Institution “Memorial Zone Donja Gradina” there are two round plates found in the crop fields in the village of Donja Gradina. The objects were found by the local residents who then turned them over to the curators of the Memorial Zone. The plates are made of aluminum. Their diameter is 4,8 cm. In the center, there is a printed letter “Ž”. In December 2016 the objects were conserved by the Ethnographic Museum in Belgrade. They are in fact markings worn by the Jews in the Independent State of Croatia, and they testify to the systematic destruction of the Jewish people on behalf of that state.